
Mirovni prijedlozi Velike Britanije i SAD-a godine 1918.

LIVIA KARDUM*

Sažetak

Godine 1918. za vrijeme sklapanja separatnog mira između Centralnih sila i Rusije u Brest-Litovsku, boljševičke ideje o pravednom općem miru bez aneksija i ratnih odšteta počele su nailaziti na opće odobravanje svih ratom napaćenih naroda Europe. Takvo raspoloženje ugrožavalo je realizaciju ratnih ciljeva Antante, ali zbog raznolikosti interesa njenih članica nije bilo moguće istupiti sa zajedničkom izjavom u kojoj bi se opravdao nastavak rata do konačne pobjede. Lloyd George je o britanskim ratnim ciljevima progovorio 5. siječnja na konferenciji Trade Uniona, a W. Wilson je pred Kongresom 8. siječnja iznio svoj mirovni program u 14 točaka. Oba programa bila su iznimno zapažena, ali je američki mirovni program "14 točaka" stekao takvu popularnost kao nijedan mirovni program dotad. Upravo zbog svoje općenitosti, nedorečenosti i kontradiktornosti "14 točaka" bile su prihvatljive za obje zaraćene strane, a Antanti su tijekom ratne godine 1918. dale onu moralnu snagu koju Centralne sile više nisu imale. Kako se približavao kraj rata, "14 točaka" su sve manje bile pogodne kao temelj na kojemu će se graditi trajni mir, pa su Amerikanci bili prisiljeni objaviti Interpretacije "14 točaka". U Interpretacijama se zastupalo načelo prava naroda na samoodređenje koje je pobudilo nadu da će nova reorganizacija Europe biti provedena pravedno za sve narode koji tu žive bez obzira na to bili veliki ili mali, jaki ili slabi. Međutim, i ova ideja označila je samo definitivni kraj Austro-Ugarske i Turskoga carstva, a novonastalim državama nije na konferenciji mira osigurala pravedan postupak pri određivanju njihovih granica.

Ključne riječi: Prvi svjetski rat, američki mirovni program, britanski mirovni program, samoodređenje naroda

* Prof. dr. sc. Livia Kardum je izvanredni profesor na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu na predmetu "Suvremena politička povijest".

Godina 1918. započela je u znaku odlučujućeg, ali još uvijek u potpunosti neizvjesnog raspleta Prvog svjetskog rata. Protekla godina bila je, kao i predhodne, vojno neuspješna za Antantu, ali politička bilanca nije bila tako porazna kao vojna. Antanti se pridružila najača država svijeta - SAD, ali se značajnija vojna nazočnost Amerikanaca u Europi mogla očekivati tek krajem ljeta 1918. godine. Zbog toga je u taboru Antante vladala velika zabrinutost zbog revolucionarnih događanja koja su potresala saveznicu Rusiju već čitavu godinu dana i još više umanjivala njezinu ionako nedovoljnu vojnu efikasnost. Za carem Nikolajem i njegovim režimom, koji je namjeravao sklopiti separatni mir sa Centralnim silama, nitko nije žalio. Međutim, vladavina Privremene vlade, koja se željela i nastojala pridržavati savezničkih obveza i provoditi politiku lojalnosti Antanti, na žalost njenih zapadnih saveznica, nije trajala dugo. Već krajem 1917. na vlast su došli boljševici i odmah uspostavili kontakte sa Centralnim silama o sklapanju mira. Antanta se nije željela pridružiti mirovnim pregovorima u Brest-Litovsku, jer u toj fazi ratovanja, kada je Njemačka još uvijek bila najača, najuspješnija i najdominantnija vojna sila, nije mogla realizirati svoje ratne ciljeve od kojih nikako nije željela odustati. Ruska vojska već godinama nije predstavljala nikakav izazov i prijetnju Centralnim silama, ali dok god je bila u ratu, pa čak i tako neefikasna, vezala je za istočno bojište značajne vojne efektivne Njemačke i njezinih saveznica. To je bilo iznimno važno za opstanak uzdrmanog zapadnog bojišta, koje je trebalo izdržati do dolaska američkog pojačanja.

Mnogo opasnije za nastavak rata bile su ideje, vizije i prijedlozi boljševika o pravednom i trajnom miru koje su iznijeli odmah po dolasku u Brest-Litovsk. Boljševici su tražili mir bez aneksija i kontribucija i zagovarali su pravo naroda na samoodređenje. Svi ti prijedlozi bili su, doduše, u funkciji njihovih nastojanja da bez ispaljenog metka povrate rusku granicu iz 1914. godine, i to u trenutku kad su golema ruska prostranstva bila pod okupacijom Centralnih sila. Zamisao o pravednom miru bez aneksija tuđeg teritorija i bez ratnih odšteta uz poštivanje volje naroda da sam odluči o svojoj sudbini, nije oduševila samo ratom napaćene Ruse i pridobila ih za boljševike, koji su tvrdili da jedini mogu provesti taj politički program u djelo, već je bila itekako prihvatljiva za ratom iznurenu vojsku i civilno stanovništvo svih zaraćenih strana. Vojni i politički vrh kako Centralnih sila tako i Antante našao se u delikatnoj situaciji kako da svojoj uznemirenoj javnosti objasni zbog čega mir na osnovama koji predlažu boljševici nije prihvatljiv, iako te ideje, prezentirane u cilju općeg dobra i trajnog mira, izgledaju tako pravedne i općeprihvatljive. Antanta je usto morala pokazati (i dokazati) da se bitno razlikuje od Centralnih sila i da ima bitno drugačije razloge za neprihvatanje boljševičkog prijedloga mira, kao i da se isključivo ona bori za pravedan i trajni mir, koji u ovom trenutku, usprkos primamljivim deklaracijama, još uvijek nije moguće postići. Upravo u tome je i bila najveća poteškoća, jer je Antanta sporazumno povezivala veoma heterogen

sastav država, pa praktički nije bilo moguće izaći u javnost sa zajedničkom izjavom koja bi objedinjavala svu raznolikost njihovih ratnih ciljeva i želja. Situaciju u kojoj se našla Antanta dodatno je otežala činjenica da se Brest-Litovska konferencija, uz prekide, oteglala preko dva mjeseca što je omogućilo da boljševičke ideje započnu svoje razorno djelovanje i potaknu izbijanje štrajkova i radnički revolt u tvornicama oružja u Njemačkoj, kao i socijalne i nacionalne nemire u Austro-Ugarskoj. Od pobuna takve vrste, koje su prijetile da zahvate i vojsku, nije bila imuna ni Antanta. Zbog toga je trebalo djelovati brzo. S obzirom na to da zajednička izjava Antante nije bila moguća, počele su se iznositi pojedinačne izjave o temeljima na kojima bi trebao počivati budući svjetski mir.

Već 5. siječnja 1918. oglasio se britanski predsjednik vlade Lloyd George govorom na konferenciji Trade-Uniona (sindikata). Takav auditorij Lloyd George nije odabrao slučajno. Morao je umiriti britansku javnost koja je bila zahvaćena pacifističkom propagandom kao i udovoljiti zahtjevima Laburističke stranke i Trade-Uniona da će mirovni prijedlog britanske vlade biti prihvatljiv neprijateljskim državama.¹ Osim toga, morao je reagirati na boljševičku objavu svih tajnih ugovora Antante, koje je carska Rusija kao članica supotpisala; morao je uvjeriti britansku i svjetsku javnost, a posebno američkog predsjednika Wilsona koji ih nije priznavao, da su i ti tajni ugovori, bez obzira na to kakvi bili i u kojim okolnostima nastali, uvijek imali na umu pravedno i trajno rješenje problema koje je u tom trenutku bilo u pitanju. Bilo je od najveće važnosti uvjeriti predsjednika Wilsona da stajališta Antante, usprkos svemu, u bitnome ne odstupaju od američkih stajališta o principima na kojima se treba temeljiti budući svjetski mir i poredak.

Lloyd George odskakao je od ustaljene predodžbe tipičnog, ponešto ukloćenog i lagano distanciranog britanskog političara. Posjedovao je karizmu velikog demokratskog vođe, odlučnog da usprkos svim vojnim neuspjesima svoj narod pobjedonosno izvede iz rata. Upravo takvog političara trebali su Britanci da im svojom bravuroznom vještinom strastvenoga političkoga govorničtva prenese bar dio svoje neizmjerne energije, svoje političke vizije i

1 Lloyd George, postavlši predsjednikom britanske vlade u kritičnom času za Veliku Britaniju, ne samo u vojnom pogledu već i s obzirom na unutrašnjopolitičku koheziju i odnose s kolonijama, revolucionirao je način rada predsjednika britanske vlade. Rezultati nisu izostali. Izborio se, usprkos velikom otporu Admiralliteta, za uvođenje konvoja i na taj način smanjio britanske gubitke i u ljudstvu i u brodovlju, jer se njemačke podmornice uglavnom nisu usudile napadati trgovačke brodove u pratnji ratnih brodova. Osnovao je ratni kabinet i time postigao veću efikasnost rada i povećao brzinu odlučivanja, a uključivanjem u njegov rad južnoafričkog predsjednika Jan Christiaan Smutsa omogućio je da dominioni prvi put ravnopravno sudjeluju u odlukama o rukovođenju rata. Smuts se pokazao i kao veoma vješt pregovarač u tajnim misijama, što je Lloyd George u više navrata koristio. Osim toga, bio je glavni organizator i inicijator sazivanja Imperijalne ratne konferencije koja je trajala od 20. ožujka do 2. svibnja 1917. na kojoj su udareni temelji za reorganizaciju britanskog imperija u Commonwealth (Gerhard Schulz, 1976, 98).

vрати im već poljuljanu vjeru u pobjedu. U tome je Lloyd George bio nenadmašan, a to najbolje pokazuje način na koji se obratio Sindikatima u svom poznatom programatskom govoru od 5. siječnja.

“Kad vlada poziva organizirano radništvo da joj pomogne održati vojnu snagu na ratištu, tada predstavnici tog radništva imaju pravo tražiti da se jednom zauvijek otklone moguće bojazni i sumnje u svrsishodnost trošenja te dragocijene snage. Ono što vrijedi za radništvo, vrijedi i za svakoga građanina ove zemlje bez obzira na njegov status ili zvanje.

Kad su milijuni ljudi pozvani da pate i da smrti gledaju u oči i kada je jedan cijeli narod podvrgnut patnji i odricanju zbog rata, u toj mjeri u kojoj se to nikad prije u svjetskoj povijesti nije dogodilo, tada ljudi imaju pravo znati razlog zašto moraju podnijeti sve te žrtve. Samo najveća, najpravednija, najsvjetlija ideja može narodima opravdati nastavak ovih neopisivih muka, pa makar one trajale samo jedan dan. Zbog toga moramo jasno i razgovjetno izložiti ne samo principe za koje se borimo, već i način na koji se oni provode na bojnim poljima čitavog svijeta.” (Lloyd George, 1936, 53)

Lloyd George je nakon tog efektnog uvoda upozorio da se Velika Britanija nalazi u kritičnoj fazi rata i da je upravo zbog toga od sudbonosne važnosti da se općim nacionalnim konsenzusom definiraju ciljevi i ideali zbog kojih treba nastaviti borbu do konačne pravedne pobjede. To je jedini način da se skupi potrebna snaga i da se izdrži do kraja. Zato je Lloyd George obavijestio nazočne da se u posljednje vrijeme sastao s predstavnicima svih političkih struja i stranaka u zemlji kao i s predstavnicima velikih prekooceanskih dominiona kako bi izjava o mirovnim uvjetima i ratnim ciljevima bila rezultat maksimalne suglasnosti svih političkih čimbenika u britanskom imperiju. U tom pogledu postignuto je potpuno jedinstvo pa je Lloyd George naglasio da su mirovni uvjeti, koje će iznijeti na ovom skupu u želji da ih čuje cijeli svijet, stajalište ne samo britanske vlade, već i cijele nacije, odnosno cijelog imperija.

Lloyd George je, da bi naglasio razliku Antante i Centralnih sila, a kako bi se izbjegli svi nesporedumi, istaknuo u početku svog govora ono za što se Velika Britanija ne bori u ovom ratu. Prije svega, Velika Britanija ne vodi i nikad nije ni vodila osvajački rat protiv njemačkog naroda s ciljem uništenja Njemačke ili njezine podjele, za što je s njemačke strane optuživana, tvrdio je Lloyd George. Naprotiv, Velika Britanija je nakon početnoga kolebanja, potpuno nesporna za tako strahovit rat, bila prisiljena stati u obranu vlastitih interesa, savezničkih obveza kao i u obranu međunarodnog prava koje je Njemačka grubo prekršila napadom na neutralnu Belgiju.

Velika Britanija isto tako ne ratuje da bi razdijelila Austro-Ugarsku, niti da bi to učinila s turskim imperijem, istaknuo je britanski premijer.

Velika Britanija nije ušla u rat čak ni zbog toga da ruši postojeće njemačko državno ustrojstvo, iako smatra da je vojna autokracija u 20. stoljeću opasan anakronizam i da bi Njemačka trebala dobiti takav demokratski ustav koji bi pružao dokaz da je prevlast starog militarističkog duha s ovim

ratom zauvijek nestao. To bi Velikoj Britaniji znatno olakšalo sklapanje širokogrudnog i demokratskog mira, zaključio je Lloyd George.

Njemačka dosad nije niti jednom decidirano iznijela svoje ratne ciljeve, za razliku od Antante koja je to učinila 10. siječnja 1917. na poticaj predsjednika Wilsona. Čak i izjava grofa Czernina od 25. prosinca 1917, koju je dao u ime svoje zemlje i njenih saveznika, a govori da Centralne sile nemaju namjeru silom prisvojiti bilo koji okupirani strani teritorij ili nekom narodu osporiti samostalnost, ako ju je u ratu izgubio, omogućuje provedbu svakog oblika osvajanja ili aneksije - tvrdio je Lloyd George. Velika Britanija mora točno znati znači li ta formulacija da će Belgija, Srbija, Crna Gora i Rumunjska biti na isti način neovisne i slobodne da odlučuju o svojoj sudbini poput Njemačke ili neke druge nacije ili će neovisnost manjih naroda biti manja od one velikih sila? To je pitanje od najveće važnosti, upravo zbog toga što je jamstvo istih prava svim državama i narodima, bez obzira na njihovu veličinu i snagu, jedan od najvažnijih ratnih ciljeva Velike Britanije, naglasio je Lloyd George. Osim toga, Velika Britanija ustraje na nadoknadi svih počinjenih ratnih šteta u okupiranim područjima i državama. Neprihvatljivo je i stajalište Centalnih sila da će se o autonomiji potlačenih naroda odlučivati kao o unutrašnjopolitičkom problemu zemalja koje su u pitanju. Centralne sile su samo jedan jedini ratni cilj jasno i nedvosmisleno formulirale: bespogovorno vraćanje svih njemačkih kolonija.

Na takvim temeljima nije moguće graditi trajni mir i potpuno je uzaludna govorancija o miru bez aneksija i kontribucija kao i o pravu naroda na samoodređenje - tvrdio je Lloyd George. Centralne sile moraju postati svjesne da je odavno prošlo vrijeme Bečkog kongresa i da se budućnost europske civilizacije ne može povjeriti nekolicini pregovarača kojima je stalo samo da lukavim nagovaranjem osiguraju interese pojedine dinastije ili pojedinih naroda. Nova Europa mora počivati na razumu i pravdi i samo na tim onovama ona može opstati. Zbog toga je Lloyd George posebno naglasio da je Velika Britanija uvjeren da je jedino mjerodavno rješenje za reguliranje teritorijalnih pitanja nakon ovog rata pravo naroda na samoodređenje, odnosno vladavina u suglasnosti s onima kojima se vlada. Bez poštivanja tog načela budući mirovni ugovor neće biti vrijedan papira na kojem je napisan - zaključio je Lloyd George.

Nakon ovih temeljnih postavki Lloyd George je izložio mirovne uvjete britanske vlade.

Na prvom mjestu tražio je cjelokupnu obnovu Belgije i uspostave njene potpune samostalnosti politički, teritorijalno i gospodarski, ali ne u smislu nadoknade ratnih šteta, već kao jedini način da se ispravi grubo kršenje međunarodnog prava.

Zatim, kao osnovu za trajni mir zahtijeva je uspostavu Srbije, Crne Gore, zaposjednutih područja Francuske, Italije i Rumunjske, čime se podrazumijeva povlačenje neprijateljske vojske u cijelosti kao i nadoknada ratne štete i nanijetih nepravdi.

Velika Britanija najodlučnije podržava francuski zahtjev za povratom Alsacea i Lorraine, jer su te pokrajine mimo želje tamošnjeg stanovništva bile 1871. godine otrgnute od matice zemlje i priključene Njemačkoj. Taj njemački čin je, po Lloyd Georgeu, "trovao" europski mir u posljednjih pola stoljeća.

Lloyd George nije želio ulaziti u problem okupiranih dijelova Rusije od strane Njemačke s obzirom na učestale unutrašnjopolitičke promjene u toj zemlji koje onemogućavaju da se predvidi kakva će biti situacija u trenutku kada se bude odlučivalo o konačnim uvjetima europskog mira. Upozorio je da je carska Rusija ušla u rat časnio i požrtvovno da obrani male bratske narode i da spriječi da Srbija izgubi svoju samostalnost. Rusija je time uvukla u rat i Francusku koja je podjednako časnio poštivala svoje savezničke obveze, bez obzira na to što njeni neposredni interesi u tom trenutku nisu bili u pitanju. Taj viteški čin Francuske ponukao je Njemačku na zločinački upad u Belgiju, pa je i Velika Britanija bila prisiljena ući u rat i stati u obranu belgijske neutralnosti. Sadašnji vlastodršci Rusije – naglasio je Lloyd George – upravo pregovaraju sa zajedničkim neprijateljem o separatnom miru nimalo ne vodeći računa o državama koje su zbog Rusije bile uvučene u rat. "Ja to ne osuđujem, već samo konstatiram", rekao je on, "kako bi bilo potpuno jasno da Velika Britanija ne može snositi odgovornost za odluke donesene u njenoj nenazočnosti, bez predhodnog savjetovanja i bez njene potpore". Lloyd George je veoma dobro predvidio kako će ruski pregovarači proći na mirovnim pregovorima u Brest-Litovsku. Bio je duboko uvjeren da se Nijemci neće odreći bogatih ruskih pokrajina i gradova koje su zaposjeli i da će naći način da ih pod ovim ili onim izgovorom zadrže pod svojom kontrolom. Za ostatak Rusije Lloyd George je sa žaljenjem predvidio da će zbog prijetnje nastavkom rata ili lijepim obećanjima naposljetku gospodarski i politički u potpunosti pasti u njemačko ropstvo. Demokratske snage Rusije – tvrdio je Lloyd George – daju odlučnu podršku svojim demokratskim zapadnim saveznicama, koje će biti ponosne da se rame uz rame nastave boriti s novom ruskom demokracijom do pobjedonosnoga kraja. Ako sadašnji ruski vlastodršci budu djelovali neovisno o svojim saveznicima, tada Antanta nema nikakve mogućnosti da se umiješa i spriječi katastrofu koja će sigurno zahvatiti zemlju, bio je uvjeren je Lloyd George.

Što se tiče Poljske, britanska vlada smatra, izvijestio je britanski premijer, da je za sigurnost zapadne Europe neophodno osnivanje neovisne poljske države u kojoj bi se okupili svi Poljaci koji žive na tom području.

Britanska vlada se isto tako u potpunosti slaže s predsjednikom Wilsonom da rušenje Austro-Ugarske ne spada u ratne ciljeve niti SAD-a niti Velike Britanije, ali da je zbog očuvanja mira u ovom dijelu Europe neophodno da se brojnim narodima koji žive unutar ove države omogući stvarna autonomija na demokratskim principima koju oni već dulje vrijeme žele ostvariti.

Iz istog razloga, britanska vlada smatra da je od posebne važnosti da se zadovolji i težnja Talijana koji žive izvan Italije da se ujedine sa svojim sunarodnjacima u zajedničkoj domovini. O problemu Rumunja Lloyd George nije bio tako precizan. Ograničio se samo na to da se mora težiti pravednom rješenju tog pitanja, ali je zaključio da samo pod tim uvjetima Austro-Ugarska može postati snaga koja će doprinjeti europskom miru umjesto da bude oruđe u rukama pruske vojne autokracije i njenih ciljeva.

Izvan Europe moraju vladati isti principi – zahtijevao je Lloyd George. Britanska vlada nema ništa protiv očuvanja Turskog carstva na području etničke Turske s glavnim gradom Carigradom, pod pretpostavkom da se tjesnaci koji spajaju Crno i Sredozemno more neutraliziraju i internacionaliziraju. Arabija, Armenija, Mezopotamija, Sirija i Palestina, po mišljenju britanske vlade, imaju pravo na priznanje svojeg nacionalnog identiteta, ali se Lloyd George suzdržao precizirati kakav oblik bi to priznanje moglo poprimiti. Međutim, smatrao je potpuno nemogućim da te zemlje ostanu pod turskom vlašću. Lloyd George se ovom prilikom morao osvrnuti i na tajne ugovore Velike Britanije i Francuske o podjeli arapskih zemalja na britanski i francuski dio (sporazum Sykes-Picot od 16. svibnja 1916), pa je izjavio da je britanska vlada spremna, čim su slomom Rusije promijenjene okolnosti pod kojim su ti sporazumi nastali, sa svojim saveznicima razmotriti novonastalu situaciju. Ova formulacija svojom općenitošću i mnogoznačnošću mogla je ići ravnopravno – rame uz rame – s onim izjavama Centralnih sila koje je Lloyd George upravo zbog njihove neodređenosti osuđivao i kao neprihvatljive odbacivao.

O njemačkim kolonijama odlučivat će konferencija mira – tvrdio je Lloyd George - vodeći računa o interesima i željama domicilnog stanovništva. S obzirom na to da nijedan od tih područja nije naseljen Europljanima, treba strogo voditi računa da te kolonije dođu pod kontrolu isključivo onih koji su prihvatljivi za lokalno stanovništvo s glavnim zadatkom da ih se zaštititi od izrabljivanja europskih kapitalista ili zemalja. Opći princip samoodređenja naroda treba provesti podjednako i u njemačkim kolonijama kao i u zaposjednutim područjima Europe – ustrajao je Lloyd George – jer nije točna tvrdnja da su njemačke kolonije svojom lojalnošću u ovom ratu dokazale da žele ostati njemačke. To bi moglo vrijediti samo za njemačku istočnu Afriku, ali u svim ostalim kolonijama Nijemci su povlasticama pridobili samo tanki sloj privilegiranog stanovništva.

Lloyd George, naravno, nije zaboravio spomenuti da će buduća konferencija mira morati povesti računa o nadoknadi šteta nastala zbog nepoštivanja ljudskih prava, a time je mislio i na pomorce i njihove zasluge u borbi za mir.

Naposljetku, Centralne sile niti jednom dosad nisu progovorile o novom poslijeratnom svjetskom ustrojstvu kojim bi se zatrla svako sjeme budućih ratova, a upravo je to pitanje od najvećeg značaja za europski mir – upozorio je Lloyd George. Međutim, za očuvanje mira nije dovoljno samo mudro

riješiti teritorijalna pitanja. Poslijeratna Europa bit će nakon rata u potpunosti isrpljena I ljudski i gospodarski. Nestašica sirovina i njihova neravnomjerna raspodjela bit će stalni izvor novih sukoba. Gomilanje i usavršavanje naoružanja, uvođenje opće vojne obveze i rasipanje kapitala i ljudskog potencijala na ratne pripreme ljaga je naše civilizacije i svaki bi se čovjek zbog toga trebao stidjeti. Zbog toga je potrebno da se putem jedne internacionalne organizacije, a i drugim sredstvima, spriječe budući ratovi koji su po sebi samo ostaci barbarstva, ustvrdio je Lloyd George i izrazio nadu da će se svi budući nesporazumi rješavati primjenom zakona, a ne silom.

Na kraju svoga govora Lloyd George je još jednom ponovio i naglasio da se britanski imperij bori za pravedan i trajan mir, koji se može postići samo ako se zadovolje tri osnovna uvjeta:

1. da se ponovno uspostavi nepovredivost međunarodnih ugovora,
2. da se teritorijalna pitanja rješavaju na temelju prava samoodređenja naroda ili uz njihovu suglasnost, i
3. da se osnuje internacionalna organizacija koja će omogućiti smanjenje naoružanja, a time i opasnosti od izbijanja novih ratova. (Lloyd George, 1936, 53-62)

Tri dana nakon obraćanja Lloyd Georgea Trade-Unionima američki predsjednik Wilson iznio je pred Kongresom svoj mirovni program predložen u 14 točaka. Wilson je bio svjestan da mora reagirati na događanja u Brest-Litovsku i da ne smije prepustiti sovjetskoj Rusiji da preuzme moralno vodstvo u borbi za pravedan mir. Trebalo je to svakako spriječiti, jer bi u protivnom započelo nezaustavljivo širenje revolucionarnih boljševičkih ideja izvan granica sovjetske Rusije. U tome su se Wilson i Lloyd George u potpunosti slagali. Dok je britanski predsjednik vlade 23. prosinca 1917. sklopio s francuskom stranom konvenciju o podjeli sfera za organizaciju borbe protiv boljševičke vlasti i za njeno rušenje, američki predsjednik smatrao je da bi se s boljševicima mogli dogovoriti o zajedničkim mirovnim uvjetima. Kad bi se u tome uspjelo, možda bi ih se moglo i privoliti da ostanu u ratu, naravno pod pretpostavkom da njemačka vlada odbije boljševički poziv na mir (Šepić, 1970, 253). Wilson je zato zatražio od poluslužbenog Inquiryja (Lederer, "Jugoslavija.", 1963, 135-136), odbora koji je okupljao znanstvenike i stručnjake za politička i teritorijalna pitanja i bio zadužen pripremiti materijale za buduću mirovnu konferenciju, da izradi nacrt mirovnih uvjeta. *Inquiry* je u tu svrhu izradio memorandum "Ratni ciljevi i mirovni uvjeti" i predložio da se Poljaci ujedine u jednu državu. Austro-Ugarska je po mišljenju Inquiryja bila savršeno zaokružena ekonomska cjelina, pa bi je zbog toga trebalo sačuvati. Međutim, predloženi plan njenog očuvanja bio je više nego neobičan. *Inquiry* je zagovarao poticanje nacionalnog nezadovoljstva unutar Dvojne monarhije za vrijeme trajanja rata da bi se na kraju odbila "krajnja logika tog nezadovoljstva" i spriječilo razbijanje Austro-Ugarske. *Inquiry* je bio protiv strateške granice koju je Italija tražila

prema Austro-Ugarskoj, pa joj nije priznavao pravo na Brenner, Trst i istočnu obalu Jadrana. Balkanske probleme trebalo bi riješiti tako – predla-gao je *Inquiry* – da Centralne sile najprije evakuiraju rumunjski, srpski i crnogorski teritorij, nakon čega će se obnoviti neovisnost Srbije i Crne Gore, a potom će se odnosi među balkanskim državama riješiti prema načelu ravnoteže između njihovih etničkih i strateških zahtjeva.

Događaji su pretekli nacrt mirovnog programa koji je pripremio *Inquiry*. U međuvremenu su boljševici proklamirali svoj mirovni program, a Wilson je dobio i obavijest o rezultatima tajnih pregovora koje je po nalogu Lloyd Georgea vodio general Smuts s bivšim austrijskim ambasadorom u Londonu Mensdorff-Pouillyjem. Odvajanje Austro-Ugarske od Njemačke – što se Austrijanaca tiče – ni ovog puta nije dolazilo u obzir, ali se predviđala realizacija te mogućnosti nakon rata. Austrougarska strana bila je voljna temeljito unutrašnjepolitički reorganizirati zemlju, a Smuts je u tom slučaju obavijestio i mogućnost proširenja Dvojne monarhije. (*Die Friedensaktion...*, 1962, 210)

To su sve bili novi elementi koje je Wilson želio uzeti u obzir, pa je većim dijelom odbacio mirovni program *Inquiryja* i u suradnji sa svojim savjetnikom pukovnikom Edwardom M. Housom² izradio svoj poznati mirov-

2 Neobično prijateljstvo, povjerenje i bliska politička suradnja Wilsona i Housea dugo je intrigirala političku javnost Amerike i Europe. Čini se da su se House i Wilson prvi put sreli 1911. ili 1912. godine. House je bio naslijedio malo bogatstvo što mu je omogućilo da se isključivo i nesmetano posveti svojoj strasti - politici. Ali, on nikada nije sam obnašao neku političku funkciju. Više je volio biti u neposrednoj blizini važnih političara i kao siva eminencija utjecati na političke odluke. Bio je blizak s tekšaškim guvernerom Hoggom, ali i s tekšaškim demokratskim prvakom William Jennings Bryanom. S Wilsonom se zblizilo za vrijeme predsjedničke kampanje i postao je njegovim najbližim suradnikom i savjetnikom do te mjere da je pristup Wilsonu za mnoge bio moguć samo uz pomoć pukovnika Housea. Wilson je neobično cijenio Housea zbog toga što on nije bio ni najmanje častohlepan, u potpunosti nesebičan i prošet sličnim naprednim idejama poput njega samog. House ga je na veoma lukav način uvjerio u istovjetnost njihovih političkih ideja. Svaki put prije dolaska u Bijelu kuću ispitao bi, kod Wilsonu bliskih ministara, što Wilson misli o pojedinim problemima i onda ih prezentirao predsjedniku kao vlastite misli. No, Wilson nije znao da je House sebe doživljavao kao istinsku moć "iza prijestolja", kao stvarnog inicijatora i kreatora Wilsonove politike, i to od samog početka njihove suradnje. Svi koji su poznavali Wilsona i Housea misle su da House nipošto nije ni vodio ni inspirirao Wilsona, iako kao Wilsonov suradnik i savjetnik nije bio ni najmanje negativna ličnost. Ali, Wilson je bio apsolutno samostalan, superioran, inventivan vizionar, spreman i mijenjati svoje mišljenje ako se uvjerio da je to potrebno, ali nikako osoba koju se može voditi ili njome manipulirati. Wilson je je imao veliko povjerenje u Housea i povjeravao mu je tajne diplomatske misije u svojstvu predsjednikovu osobnog povjerenika, iako House nije obnašao nikakvu službenu funkciju. Te misije su uglavnom završavale neuspješno, ali to nije bio razlog zbog čega je puklo prijateljstvo i suradnja između Wilsona i Housea. Do definitivnog razlaza je došlo za vrijeme konferencije mira u Parizu nakon članka *London Timesa* u kojim je Wickham Steed do nebesa uzdizao Houseovu diplomatsku vještinu, a Wilsonu preporučao da za dobrobit mira ostane kod kuće. Dodatno razočaranje doživio je Wilson kad House nije pokazao spremnost da se bori za realizaciju Lige naroda koju je predsjednik smatrao najsvijetlijim ciljem svog političkog programa. Wilson mu to nikad nije oprostio. Nakon Pariške mirovne konferencije više se nikad nisu vidjeli i Wilson nije želio više odgovoriti ni na jedno njegovo pismo (Daniels, 1946, 533-541).

ni program u 14 točaka. Taj mirovni program bio je pravo diplomatsko, ali i propagandno remek-djelo, jer je bio tako vješto i sveobuhvatno sročeno da je stimulirao Antantu i davao joj moralnu snagu pred odlučujući vojni obračun u proljeće 1918, a istodobno je protivničkoj strani davao nadu u pravedan i častan mir. Čak je i šef njemačkog generalštaba Erich v. Ludendorff, koji je bio jedan od stožera njemačke vojne oligarhije, smatrao nakon proljetnih ofenziva u trenutku kad na pobjedu više nije mogao računati da su upravo "14 točaka" Wilsonova programa spasonosna formula za Njemačku.

Wilson je svoj govor pred Kongresom započeo općom konstatacijom da je američka namjera i želja kad započnu mirovni pregovori da se o budućem miru raspravlja potpuno javno, što pretpostavlja i znači da ubuduće više neće biti dopušteni tajni dogovori bilo koje vrste. Prošlo je vrijeme osvajanja i proširivanja teritorija, pa tako i tajnih ugovora u interesu pojedinih država, koji bi onda iznenada ugrozili svjetski mir. Nasreću, sada je nastupilo vrijeme da svaka nacija koji teži svjetskoj pravdi i miru izloži svoju viziju mira – izjavio je uvodno Wilson. SAD je ušao u rat zbog kršenja onih prava, koja su bitno onemogućila odvijanje normalnog života u zemlji. To je trebalo ispraviti i jednom zauvijek onemogućiti da se ponovi. I zbog toga SAD u ovom ratu nema nikakve posebne vlastite interese – tvrdio je Wilson. SAD samo želi stvoriti svijet sigurnosti, posebno za one zemlje koje poput SAD-a žele živjeti svoj život i same odlučivati o svojem političkom uređenju. U svjetskoj zajednici države će biti sigurne u pravdu i pravedan odnos prema sebi, kao i sigurne protiv nasilja i agresije. To je zajednički interes svih država svijeta, a Amerikancima je u potpunosti jasno da, ako pravde ne bude za sve, neće je biti niti za njih. Zato je američki program, zaključio je Wilson, program svjetskog mira koji je jedino moguć, po američkom mišljenju, na sljedećim osnovama:

1. Javni pregovori i ugovori o miru, nakon čega više ne smije biti nikakvih tajnih međunarodnih sporazuma, a diplomacija ubuduće mora uvijek biti otvorena i na uvid javnosti.

2. Potpuna sloboda plovidbe morima, izvan teritorijalnih voda, kako u ratu tako i u miru, osim ako se mora u cijelosti ili djelomično zatvore internacionalnom akcijom u cilju provedbe međunarodnog sporazuma.

3. Uklanjanje, koliko je god to moguće, svih ekonomskih barijera i uspostava jednakih trgovinskih uvjeta između svih nacija u cilju osiguranja i očuvanja trajnog mira.

4. Davanje i traženje adekvatnih garancija da će naoružanje država biti ograničeno na najnižu moguću razinu s obzirom na nacionalnu sigurnost.

5. Rješavanje svih kolonijalnih pitanja slobodno, nepristrano, širokogrudno, imajući strogo u vidu principe koji određuju sva pitanja suvereniteta i vodeći podjednako računa kako o interesima stanovništva tih područja, tako i o pravednim zahtjevima kolonijalnih sila koje su u pitanju, a čiji status treba determinirati.

6. Evakuacija cijelog ruskog teritorija i rješavanje svih pitanja koja se odnose na Rusiju na takav način da se osigura najbolja i najslobodnija kooperacija s drugim narodima svijeta kako bi joj se osiguralo da slobodno i nesmetano sama odlučuje o svom političkom razvoju i nacionalnoj politici. Rusiju treba uvjeriti da je s političkim uređenjem koji je sama odabrala iskreno dobrodošla u društvo slobodnih naroda. Osim toga, Rusija može računati i na svekoliku pomoć prema vlastitoj želji i potrebi. U nadolazećim mjesecima bit će odnos bratskih naroda prema Rusiji oštra provjera njihove dobre volje, njihovog razumijevanja za ruske potrebe, njihove uviđavnosti i nesebične simpatije, bez obzira na svoje vlastite interese.

7. Cijeli svijet će se složiti da Belgija mora biti evakuirana i obnovljena bez ikakvog ograničenja njenog suvereniteta koji ona uživa zajedno sa svim ostalim slobodnim narodima. Niti jedan drugi čin neće u toj mjeri poput ovog pridonijeti obnovi povjerenje naroda u odredbe međunarodnog prava. Bez tog iscjeljenja cijela struktura i vrijednost međunarodnog prava zauvijek bi ostala okrnjena.

8. Cijeli teritorij Francuske mora biti oslobođen, a okupirani teritorij obnovljen. Nepravda koju je Pruska 1871. nanijela Francuskoj u vezi s Alsaceom i Lorraine i koja je ugrožavala svjetski mir gotovo pedeset godina mora bit ispravljena u cilju općeg interesa za očuvanjem mira.

9. Ispravku talijanske granice treba provesti prema jasno prepoznatljivim etničkim linijama.

10. Želimo da narodima Austro-Ugarske bude osigurano i sačuvano mjesto među nacijama. Treba im omogućiti nesmetani autonomni razvoj.

11. Rumunjska, Srbija i Crna Gora moraju se evakuirati, a okupirani teritorij obnoviti. Srbiji treba odobriti siguran i slobodan izlaz na more. Balkanske države trebaju svoje međusobne odnose prijateljski utanačiti prema povijesno određenim podaničkim odnosima i prema nacionalnoj pripadnosti. Balkanskim državama treba internacionalnim garancijama osigurati političku i ekonomsku neovisnost kao i teritorijalni integritet.

12. Turskom dijelu sadašnjeg Otomanskog Carstva treba osigurati potpuni suverenitet, a ostalim narodima koji su sada pod turskim gospodstvom treba na pouzdan način osigurati slobodu življenja i potpuno nesmetan autonomni razvoj. Slobodni prolaz brodova i trgovine svih nacija kroz Dardanelle mora se osigurati internacionalnim jamstvima.

13. Treba se osnovati neovisna država Poljska na teritoriju koji neoporno nastanjuju Poljaci i osigurati joj slobodan i siguran izlaz na more. Međunarodnim ugovorom treba Poljskoj osigurati političku i ekonomsku neovisnost kao i teritorijalni integritet.

14. Treba osnovati jednu opću zajednicu naroda koja bi međusobnim ugovorima jamčila političku neovisnost i teritorijalni integritet velikim podjednako kao i malim državama.

“Što se tiče ovdje navedenih osnovnih ispravaka svega onoga što je loše i dokazivanja onog što je dobro, mi osjećamo bliskost sa svim državama i narodima povezanih u borbi protiv imperijalista”, nastavio je svoje izlaganje Wilson i dodao da pritom ne smije biti razlika u interesima ili ciljevima, već da se zajednički mora izdržati do kraja.

Wilson je posebno naglasio da američki mirovni program samo želi ukloniti sve ono što izaziva izbijanje ratova, ali da nipošto nije uperen protiv Njemačke kao velike sile i da nema namjeru onemogućiti njen legitimni utjecaj i njenu snagu. Njemačku se samo želi privoljeti na prihvaćanje principa jednakosti među nacijama svijeta, umjesto da ona teži vlastitoj dominaciji. Isto tako se od Njemačke ne traži, pa čak joj se i ne sugerira, promjena državnog ustrojstva. Ipak treba otvoreno reći da je za bilo kakav razuman dogovor s Njemačkom kao osnovni preduvjet neophodno potrebno znati u čije ime ona pregovara, da li u ime većine u Reichstagu ili u ime vojne oligarhije koja teži imperijalnoj dominaciji, upozorio je Wilson.

Na kraju je američki predsjednik još jednom posebno istaknuo osnovnu misao američkog mirovnog programa da se osigura pravda, jednakost i sigurnost za sve narode, kako velike tako i male, jer su to temelji bez kojih nije moguće izgraditi niti jednu konstrukciju međunarodnog prava. To su jedine ideje i principi za koje se američki narod voljan boriti, žrtvovati svoje živote, svoj ponos i sve što posjeduje, jer je to borba za samu ljudsku slobodu kao takvu – zaključio je Wilson. (Documents, 1963, 137-139)

U Wilsonovu programu mira najvažnije su bile tri ideje:

1. poštivanje principa nacionalnosti,
2. ukidanje tajne diplomacije,
3. stvaranje Lige naroda.

Posebno treba naglasiti da Wilson u svom programu nije, poput Lloyd Georgea, istakao princip samoodređenja naroda, iako je tu ideju također zagovarao. Očito se bojao posljedica koje bi, u tom trenutku, pravo samoodređenja naroda moglo izazvati širom Europe. Zbog toga je prvenstvo dao ideji poštivanja prava nacionalnosti, koja se lakše mogla primijeniti na mnogonacionalnu Austro-Ugarsku i Tursko carstvo, a da se narodi tih država potaknu na pobunu protiv centralnih vlasti. Wilson još nije bio uvjeren da je rušenje Austro-Ugarske i Turske jedino prihvatljivo rješenje, već je bio sklon takvoj reorganizaciji tih mnogonacionalnih država koja bi zadovoljila sve narode koji žive unutar njihovih granica.³ Zbog toga je zago-

3 Wilson je kao rijetko koji političar bio prožet duboko moralnim principima, osjećajem pravde, kršćanskom etikom, što mu je znatno otežavalo da se brzo prilagodi neprestano novim političkim situacijama i potrebama u Europi. Upravo njegov osjećaj poštenja, ali i nepoznavanja europskih problema, nalagao mu je da kod izbora politike za slamanje bloka Centralnih sila dade prvenstvo politici odvajanja Austro-Ugarske od Njemačke, a ne rušenju Austro-Ugarske “putem intriga i suprotstavljanja austrijskog naroda vlastitoj vladi” (Živojinović, 1970, 123).

varao princip narodnosti koji je s jedne strane davao nadu da će Austro-Ugarska i Turska ostati sačuvane kao cjelina, a istodobno da će se voditi računa i o pravima naroda koje obuhvaćaju te države.⁴ Pritom je podjednako i narodima Habsburške Monarhije i Turskog carstva dao pravo na autonomiju, dok je Lloyd George u vezi s Turskom predlagao takvo rješenje koje nije decidirano isključivalo mogućnost provedbe Sykes-Picot plana o podjeli arapskih zemalja između Velike Britanije i Francuske. Wilsonov program je zato bio iznimno djelotvoran tijekom rata kada je u Europi trebalo stvoriti atmosferu u korist mira, ali se isto tako pokazao neprikladnim kao temelj za praktični politički sporazum nakon rata ili kao temelj za američku permanentnu politiku (Bailey, 1950, 649). Naime, Wilsonove točke mogle su se vrlo lako interpretirati na različite načine, pa je postojala ozbiljna opasnost da postanu kamen smutnje među brojnim zainteresiranim političkim faktorima, a ne univerzalna formula koja će moći zadovoljiti sve. Osim toga, bile su kontradiktorne ne samo s ranije proklamiranim američkim načelima, kao što je samoodređenje naroda, već i unutar sebe samih. Kako objediniti princip narodnosti, za koji se Wilson zalagao kod rješavanja pitanja Austro-Ugarske, Turske i kod određenja talijanske granice prema istoku, s istodobnim priznavanjem prava Francuskoj na cijelu pokrajinu Alsace i Lorraine, naseljenu etnički izmiješanim francusko-njemačkim stanovništvom? Još kompliciranije pitanje je bilo kako osigurati Poljskoj izlaz na more, na što je Poljska prema "14 točaka" imala pravo, a istodobno se pridržavati principa narodnosti, s obzirom na to da na teritoriju prema moru nisu živjeli Poljaci već Nijemci. Izlaz na more obećan je i Srbiji, a da se isto tako nije moglo znati hoće li stanovništvo koje živi na teritoriju neophodnom za prosperitet novih država željeti živjeti unutar novih, očito ne etničkih, granica. Kojem načelu, dakle, dati prioritet: načelu narodnosti ili načelu ekonomske nužnosti, toliko bliske Amerikancima?

Wilson je svojom prvom točkom o zabrani tajne diplomacije dao do znanja da ne priznaje tajne ugovore zaraćenih strana, ali je ipak jasno progovorio samo o Londonskom ugovoru, priznavši Italiji pravo samo na etničku granicu prema istoku.⁵ O budućim odnosima među balkanskim državama Wilson je također bio veoma neodređen i tretirao ih je na jednak način bez obzira na to u kojem su taboru ratovale.

4 Detaljnije o pitanju autonomije Wilson je progovorio 11. veljače pred Kongresom, kad je istakao četiri osnovna principa budućeg mira "bez aneksija, kontribucija i odšteta za kaznu". Wilsonova izjava bila je rezultat američko-austrijskih kontakata u kojima je cara Karla zastupao prof. Heinrich Lammasch, a Wilsona prof. George D. Herron. Lammasch je uvjeravao Herrona da Car namjerava reorganizirati Monarhiju na federativnom principu. Wilson je u svom govoru istakao potrebu da se zadovolje opravdane težnje naroda, ali tako da se time ne unose novi ili stari elementi nesloge i antagonizma koji bi mogli ugroziti mir Europe i svijeta (Krizman, *Raspad...*1977, 12).

5 Pirré Renouvin smatra da je definiranje talijanske granice po "jasno prepoznatljivim etničkim linijama" isto nedorečeno, jer se može potpuno različito interpretirati kada je etnička granica prepoznatljiva (Renouvin, 1965, 455).

Za razliku od Llyoda Georgea, Wilson je prema boljševičkoj Rusiji pokazao najveću moguću susretljivost, i to u trenutku kada je boljševicima u Brest-Litovsku već moralo biti jasno da od mira bez aneksija i kontribucija neće biti ništa i da neće moći izbjeći amputaciju teritorija pod okupacijom Nijemaca. Zato je točka br. 6 nešto duža i naročito sugestivno i poticajno sročena s posebnim naglaskom kako Rusija ne bi doživjela takav sramotni tretman od strane Antante.

Velika nepoznanica je bila i Liga naroda bez obzira na to što je takvo međunarodno udruženje za očuvanje mira zagovarao i Lloyd George. Ali, u trenutku kad je SAD apsolutno dominantna svjetska velesila o kojoj ovisi ishod rata i pobjeda Antante, američki prijedlog mogao je značiti samo jedno: da će SAD i u buduće sudjelovati ne samo u sudbinskim pitanjima Europe već i čitavog svijeta kao čuvar svjetskog poretka i mira. Ta Wilsonova vizija kao najviši cilj buduće američke svjetske politike dobila je šansu ulaskom SAD-a u rat i Wilson je toga bio itekako svjestan. Zbog toga je uložio maksimalni napor da se upravo 14. točka svakako realizira, i to upravo onako kako je on to bio zamislio, duboko uvjeren da će Liga naroda jedina biti jamstvo očuvanja budućeg trajnog mira. Sve ostale točke američkog mirovnog programa bile su prema toj ideji, za Wilsona, opravdano u drugom planu. Ligi naroda posvetio je zato 27. rujna i pet dodatnih principa kao osnovu za pravedne odnose u budućoj zajednici naroda. Tražio je jednakost za pobjednike i poražene, nepriznavanje posebnih nacionalnih i diplomatskih interesa, zabranu sklapanja političkih kao i gospodarskih saveza unutar buduće Lige naroda i zabranu sklapanja tajnih ugovora (Schulz, 1967, 109).

Usprkos općoj popularnosti američkog mirovnog programa, nije se moglo očekivati da će ga službena Njemačka pozdraviti u trenutku kada je u Brest-Litovskom nametala Rusiji sramotno teške mirovne uvjete i kad se očekivala velika njemačka pobjedonosna proljetna ofenziva. Njemački generali obećavali su skori konačni poraz Antante, pa nitko u njemačkom političkom vrhu nije ni pokušao reagirati na "14 točaka". To i nije zabrinjavalo Wilsona u tolikoj mjeri. Mnogo je opasnija bila suzdržanost Francuske i Velike Britanije iako su one u načelu prihvatile američki program. Wilson je i s time mogao biti zadovoljan, ali suzdržanost u očekivanju spasonosne američke vojne pomoći imala je mnogo veću težinu no što bi je imala u mnogo lakšim okolnostima. Francuska i Velika Britanija nisu bile zadovoljne rješenjima koje je Wilson ponudio u vezi reparacija, slobode plovidbe morima i kolonijalnim pitanjima, pa su naglašeno kratkim izjavama upozorile na taj problem (Documents, 1963, 143). Veći sukob s Wilsonom, bez obzira na količinu nezadovoljstva, u tom trenutku nije dolazio u obzir. Međutim, ni Wilson nije želio narušavati solidarnost i jedinstvo među suborcima uoči odlučujućeg obračuna sa Centralnim silama. Takva situacija nalagala je kompromisno rješenje bez obzira na to što su "14 točaka" imale određenu moralnu snagu i bile više od običnog prijedloga za politički aranžman. Ali,

kad je postalo jasno da su Centralne sile pobijeđene i da se bliži kraj rata kao i skoro sazivanje mirovne konferencije, Amerikanci su sami 30. listopada 1918. objavili oficijelnu interpretaciju "14 točaka", ali se i tada Wilson - svjestan teškoća - morao ograditi da su navedeni detalji samo ilustrativni. Wilsonova doktrina se mnogo lakše propovijedala nego što se primjenjivala.

Poluoficijelnu interpretaciju "14 točaka" priredili su Frank Cobb i Walter Lippman pod nadzorom pukovnika Housea (Documents, 1963, 139). To je bilo nužno potrebno kako bi se izbjegli mogući nesporazumi i s obzirom na to da su neprestano sa svih strana pljuštali zahtjevi za pojašnjenjem pojedinih točaka američkog mirovnog programa. Interpretacije su bile i neophodne, jer se politička i vojna situacija u veoma kratkom vremenu temeljito promijenila. Njemačka je u kratkom razdoblju od kasnog proljeća do rane jeseni prevalila put od pobjednika do gubitnika. Propao je njemački plan pobjedonosne proljetne ofenzive za kraj rata, a Antanta je ojačana Amerikancima u ljetu započela s kontraofenzivom na zapadnom bojištu, da bi krajem rujna započela i ofenziva na solunskom bojištu. Upravo je tu došlo do odlučujućeg proboja bojišnice koji se više nije dao zaustaviti. Ubrzo su kapitulirale Bugarska i Turska, a u najkraćem roku slijedile su i Austro-Ugarska i Njemačka. U takvim okolnostima američke interpretacije "14 točaka" bile su zapravo bitne promjene američkog mirovnog programa uoči mirovne konferencije.

Prva točka iz Wilsonovih "14 točaka", koja govori o ukidanju tajne diplomacije, u Interpretacijama se detaljno pojašnjava da znači samo zabranu sklapanja tajnih saveza poput Trojne antante i sl. To nikako ne pretpostavlja zabranu povjerljivih, diplomatskih pregovora o delikatnim problemima. Takvi povjerljivi dogovori ne mogu postati obavezujući za pregovarače ako završni dogovor ne bude predložen i odobren u javnosti. U protivnom narod ne može prihvatiti i držati se onih obaveza s kojima nije upoznat. Zato tajni pregovori prijete da potkopaju postojanost čitave strukture međunarodnog prava umjesto da ga učvršćuju, tumači se u Interpretacijama.

Posebna pažnja posvećena je drugoj točki za koju je bila vitalno zainteresirana Velika Britanija, jer se ubuduće nije željela odreći blokade mora s obzirom na to da se u ovom ratu pokazala tako djelotvornom. Amerikanci su željeli svakako pojasniti da britanski interesi ovom točkom nisu ugroženi, jer se ona mora sagledati zajedno s 14. točkom, tj. uspostavom Lige naroda. Osim toga, odnosi se na plovidbu morima u tri moguća slučaja: 1. za vrijeme općeg mira, 2. za vrijeme općeg rata pod vodstvom Lige naroda radi očuvanja odredbi međunarodnog prava, i 3. za ograničenog ratnog sukoba koji ne ugrožava odredbe međunarodnog prava. S obzirom na to da prva dva slučaja nisu sporna, problem nastaje kod definiranja prava neutralnih brodova i privatnog vlasništva izvan teritorijalnih voda za vrijeme rata između ograničenog broja država oko pitanja o kojem se Liga naroda ne želi prikloniti nijednoj strani, odnosno ostaje neutralna. U takvim slučajevima jasno je, kaže se u Interpretacijama, da neutralci svoja prava moraju zadržati u

odnosu prema zaraćenim stranama, a prava jednih i drugih moraju biti jasno i precizno definirana međunarodnim pravom.

Treća točka o ukidanju ekonomskih barijera i uspostavi jednakih trgovinskih uvjeta odnosi se samo na one države koje prihvaćaju odgovornost svoga članstva u Ligi naroda, tumače Interpretacije. Predviđa se ukidanje svih posebnih trgovinskih ugovora, a sve članice Lige naroda moraju međusobno uživati status najpovlaštenije nacije. Sva druga trgovinska ograničenja (carine, takse i sl.) mogu se primjenjivati samo prema onim državama ili među onim državama koje nisu članice Lige naroda. Ova klauzula, dakako, podrazumijeva pošten i pravedan dogovor o raspodjeli sirovina.

Što se tiče četvrte točke, formulacija "nacionalna sigurnost" ne odnosi se samo na unutarnju sigurnost neke države, već i na zaštitu njenog teritorija od agresije, pojašnjavaju Interpretacije. Svako gomilanje naoružanja mimo toga bilo bi kršenje principa za koji se zalaže ovaj prijedlog. Koja bi jamstva u tom smislu svaka država trebala dobiti, ali i dati, i koji bi se standardi pri procjeni primjenjivali, nikad dosad nije utvrđeno. Zato će biti potrebno usvojiti neke opće principe i s tim u vezi osnovati instituciju (međunarodnu istraživačku komisiju) koja bi trebala pripremiti detaljni provedbeni plan.

Interpretaciji pete točke, koja se bavi pitanjem kolonija, posvećena je posebna pažnja, jer su se Francuska i Velika Britanija, kao najveće kolonijalne sile, pobojale da se američki prijedlog odnosi na ponovno otvaranje svih kolonijalnih pitanja. Osim toga, obje su bile zainteresirane za njemačke kolonije. To nikako nije bila američka namjera, tvrdilo se u Interpretacijama. Američki prijedlog jasno se odnosi samo na one kolonijalne težnje koje su proizašle iz rata, što znači samo na njemačke kolonije i one teritorije koje bi, kao rezultat ratnih događanja, mogle prema međunarodnoj procjeni doći u obzir. Formulacija "interesi stanovništva" znači da stanovništvo koje je u pitanju ne smije biti militarizirano, da se eksploatacija mora provoditi na principu "otvorenih vrata" i pod strogim odredbama o uvjetima rada, profita i poreza. Zdrastveni sustav mora ostati očuvan, kao i domorodačka organizacija i običaji. Velesila pod čijom zaštitom će biti određeni teritorij mora biti stabilna, dovoljno iskusna da spriječi intrige i korupciju, kao i da ima dovoljno financijskih sredstava i sposobnu administraciju za uspješnu upravu. Predlaže se da kolonijalna sila ne nastupa kao vlasnik kolonije već kao njen upravitelj čija uprava podliježe obveznoj međunarodnoj kontroli, što bi posebno trebala definirati konferencija mira.

Pitanje Rusije bilo je u potpunosti redefinirano u odnosu na više nego općenite formulacije iz "14 točaka", pa se konstatira da teritorij današnje Rusije nipošto nije identičan s teritorijem bivše carske Rusije. Slobodna poljska država koja je obećana Poljacima isključuje mogućnost da teritorij carske Rusije ostane integralno sačuvan. Prava koja su obećana Poljacima morat će se priznati i Fincima, Litvancima i Letoncima, a možda i Ukrajin-cima – predviđa novi američki prijedlog. Međutim, postoji veliki problem,

jer su teritorijalne težnje tih naroda međusobno konfliktne, kao i što osamostaljenje tih teritorija može izazvati boljševičku intervenciju.

Zbog toga mirovna konferencija mora priznati *de facto* vlade Finske, Estonije, Litve i Ukrajine. Međunarodno priznanje tih novih država mora se uvjetovati čim mirovna konferencija odredi njihove granice, sazivanjem nacionalnih parlamenata i osnivanjem pravih predstavničkih vlada. Granice se moraju odrediti, po mogućnosti, slijedeći etničke linije, ali se pritom moraju uzeti u obzir i ekonomski interesi, odnosno mora se osigurati nesmetan tranzit roba.

Ovim državama se neće dopustiti nikakve dinastičke veze s dinastijama Njemačke, Austrije i Rusije, ali podržat će se i pomoći da se uzajamno organiziraju na federalističkoj osnovi ili stupe u carinsku, monetarnu ili željezničku uniju. Treba omogućiti da se takvi odnosi i veze uspostave i s Rusijom.

Brest-Litovski i Bukureštanski ugovori moraju se ukinuti jer su očita prijevara. Njemačke trupe se moraju povući sa svih teritorija Rusije, pa mirovna konferencija neće imati nikakvih obveza pri određivanju politike prema narodima Rusije, predviđa se u Interpretacijama.

Što se tiče obnove Belgije o kojoj govori točka 7 Wilsonova mirovnog programa, Interpretacije pojašnjavaju da je način na koji će se odrediti visina i način počinjene štete stvar detalja, a ne principa. Treba se prihvatiti opći princip da, ako je u pitanju agresija, nema razlike između "legitimnih" i "nelegitimnih" ratnih šteta i u tom smislu treba odrediti ratne odštete Belgiji.

Njemačka okupacija sjeverne Francuske, međutim, ne može se tretirati jednako kao okupacija neutralne Belgije. U belgijskom slučaju radi se o povredi međunarodnog prava dok to kod Francuske nije slučaj, pa Francuska može tražiti samo nadoknadu štete učinjene u tim područjima, a ne poput Belgije i za nametanje rata.

Alsace-Lorraine treba u cijelosti pripasti Francuskoj, potvrđuje se u Interpretacijama, ali nikako područje Saara, jer se to ne bi moglo opravdati etničkog stajališta. Taj bi se teritorij bogat ugljenom mogao tražiti umjesto odštete, ali to bi bilo u suprotnosti s Wilsonovim prijedlogom, upozorava se u Interpretacijama. Što se Luxemburga tiče, najbolje bi bilo da stanovništvo tog područja samostalno i slobodnom voljom odluči o njegovu statusu.

Za Italiju su Interpretacije bile tek nešto povoljnije od "14 točaka". Italiji je priznata granica na Brenneru, što je bilo u flagrantnoj suprotnosti s etničkim principom. Međutim, taj ustupak se pravdao strateškim razlozima neophodnim zbog moguće talijansko-njemačke granice u slučaju da se Austrija priključila Njemačkoj. Sigurna granica prema sjevernom susjedu omogućila bi, osim toga, Italiji redukciju naoružanja, a to je bilo u skladu s Wilsonovom idejom o globalnom smanjenju naoružanja. Nijemci u Južnom Tirolu trebali su, prema američkom prijedlogu, dobiti potpunu autonomiju i morali bi biti oslobođeni vojne obveze u talijanskoj vojsci.

Što se talijanske granice prema istoku tiče, prihvaća se kao baza za sporazum talijansko-jugoslavenski dogovor na Kongresu potlačenih naroda Austro-Ugarske u travnju, s time da Rijeka i Trst zbog zaštite Hinterlanda budu slobodne luke. To je naročito važno – po mišljenju Amerikanaca – za izlaz Čehoslovačke, Austrije i Mađarske na more kao i zbog prosperiteta samih tih luka.⁶ Talijanski teritorijalni zahtjevi u Turskoj spadaju u problem turskog imperija, smatrali su Amerikanci.

Deseta točka Wilsonova mirovnog programa koja govori o reorganizaciji Austro-Ugarske i pravu naroda koji žive unutar njenih granica na autonomiju, nije više održiva, konstatiraju Interpretacije.⁷ Sada postoji:

1. Čeho-Slovačka u sklopu koje će biti najmanje 1 milijun Nijemaca čija prava treba osigurati. Neovisnost Slovačke pretpostavlja komadanje sjevernih teritorija Mađarske (Ugarske).

2. Zapadna Galicija bez sumnje pripada Poljskoj. Istočna Galicija u velikoj mjeri pripada Ukrajini (ili Ruteniji), a ne Poljskoj.

Također ima nekoliko stotina tisuća Ukrajinaca unutar sjevernih i sjevernoistočnih granica Mađarske i dijelovima Bukovine koji su bili unutar Austro-Ugarske.

3. Njemačkoj Austriji treba dopustiti da se priključi Njemačkoj, ali se tome snažno opire Francuska, jer bi se time povećao ukupni broj njemačkog stanovništva.

4. Jugo-Slavia je suočena sa sljedećim problemima, navode Interpretacije: a) pitanje razgraničenja s Italijom u Istri i na dalmatinskoj obali;⁸ s Ru-

6 Wilson je pristajao na određene periferne kompromise, da bi na taj način po mogućnosti što više spasio prvobitnu ideju. S tom namjerom je i popustio kod pitanja Južnog Tirola. Wilson je vjerovao da će njegovo popuštanje potaći i suprotnu stranu - Italiju - na isti korak, tj. da se iz zahvalnosti odrekne imperijalističkih potraživanja slavenskog teritorija na istočnoj obali Jadrana. Međutim, ta procjena bila je u potpunosti kriva. Wilsonovo odstupanje od zacrtanih principa protumačeno je kao slabost koja otvara mogućnost da ga se upornošću prisili na daljnje popuštanje. Dakle, zaključak Talijana bio je upravo suprotan onome što je Wilson očekivao: ako se Italiji iz strateških razloga može priznati granica na Brenneru, nema baš nikakvog opravdanja da joj se iz istih razloga ne prizna i strateška granica prema istoku (Albrecht Carrie, 1938, 64).

7 U međuvremenu je došlo do faktičnog raspada Austro-Ugarske. Car Karlo je 29. listopada neposredno zatražio od Italije primirje. Dok su stvarnu vlast u zemlji već preuzela Narodna vijeća, Austrija je 30. listopada proglašena samostalnom, a u Mađarskoj je formirana liberalna vlada grofa Károlyja.

8 Po nalogu državnog sekretara za vanjske poslove Roberta Lansinga, šef odjela za Bliski istok u State Departmentu Albert H. Putney izradio je 9. svibnja 1918. g. memorandum o Austro-Ugarskoj i njenim potlačenim narodima, u kojem je, zastupajući ideje Masaryka, predsjednika poljskog Narodnog vijeća u Parizu (Romana Dmowskog) i predsjednika Jugoslavenskog odbora Ante Trumbića, preporučio politiku rušenja Austro-Ugarske. Lansing i Wilson povoljno su prihvatili memorandum, ali prije zauzimanja definitivnog stava, R. Wilson je naredio Lansingu da ispita mišljenje Italije o promjeni smjera američke politike. U kontaktu s talijanskim ministrom vanjskih polova Sidneyem Sonninom (posredstvom američkog ambasadora u Rimu Nelson Patea), Lansing je spoznao prave interese i namjere Talijana, što ga je još više učvrstilo u uvjerenju da Čehoslovacima i Jugoslavenima treba pomoći. Radikalizaciji američkog stava, uz ostalo, pridonijeli su i predstojeći predsjednički izbori, na kojima je, po mogućnosti, trebalo osigurati glasove austrougarskih iseljenika slavenskog podrijetla (Krizman, "Predsjednik...", 1958, 103-106)

munjskom u Banatu; b) odbijanje Hrvata da prihvate dominaciju Srba iz Kraljevine Srbije problem je međunarodnog značaja. Problem muslimanskih Srba iz Bosne koji su lojalni Habsburgovcima. Oni čine nešto više od trećine stanovništva.

5. Transilvanija će, bez svake sumnje, pripasti Rumunjskoj, kaže se u Interpretacijama, ali se moraju zaštititi prava Nijemaca, Mađara i drugih manjina koje u značajnom broju naseljavaju to područje.

6. Za Mađarsku se tvrdi da je neovisna i demokratska, ali pod vlašću Mađara koji nastoje spriječiti odcjepljenje rubnih teritorije, koje ne naseljavaju Mađari.

SAD se jasno opredijelio za program nacionalnog ujedinjena i osamostaljenja – zaključuje se u Interpretacijama, ali pod uvjetom zaštite nacionalnih manjina, osiguranja slobodnog pristupa Jadranu i Crnom moru. Osim toga, poduprijet će program stvaranja konfederacije u jugoistočnoj Europi.

Protekli događaji promijenili su Wilsonov prijedlog i iz jedanaeste točke njegova mirovnog programa od 8. siječnja, navodi se u Interpretacijama. Srbija će se pojaviti kao Jugo-Slavia s izlazom na Jadran. Rumunjska će dobiti Dobrudžu, Besarabiju i vjerojatno Transilvaniju. Te dvije države imat će 11 ili 12 milijuna stanovnika i bit će puno veće i jače od Bugarske.

Bugarska mora dobiti granicu u južnoj Dobrudži koju je imala prije Drugog balkanskog rata. Također treba dobiti Trakiju do linije Enos-Midia, a možda čak i do linije Midia-Rodosto.

Makedonija se mora podijeliti nakon provedenog istraživanja koje treba provesti na južnoj liniji "sporne zone" o kojoj su se Srbija i Bugarska dogovorile prije Prvog balkanskog rata.

Albanija bi trebala doći pod talijanski protektorat, predviđaju Interpretacije, a njena sjeverna granica mogla bi uglavnom biti linija određena na londonskoj konferenciji.

Što se tiče Turskoga carstva, problem je isti kao i kod Austro-Ugarske čijim narodima je prvotno obećana autonomija, konstatira se u Interpretacijama. Međutim, u slučaju Turske Amerikanci su uzeli u obzir francusko-britanski Sykes-Picotov sporazum i zbog toga su predvidjeli da tjesnaci Bospor i Dardanelli moraju ostati pod turskim suverenitetom, ali pod međunarodnim nadzorom ili pod nadzorom jedne države koja će za to dobiti mandat Lige naroda.

Anatolija mora pripasti Turcima, ali obalni dijelovi koje naseljavaju Grci trebala bi doći pod posebni međunarodni nadzor ili, možda, pod mandat Grčke, smatrali su sada Amerikanci.

Armenija mora dobiti luku na Mediteranu i mora doći pod zaštitu jedne velike sile. Francuska je zainteresirana, ali Armenci bi više voljeli doći pod zaštitu Velike Britanije, tvrdi se u Interpretacijama.

Sirija je već u dogovoru s Velikom Britanijom dodijeljena Francuskoj, a Velika Britanija je očito najbolji mandatar za Palestinu, Mezopotamiju i Arabiju, potvrdili su Amerikanci u Interpretacijama, ali su dodali da treba

odrediti opće odredbe o jamstvima obvezne za sve mandate u Maloj Aziji, što treba ući u mirovni ugovor. Jamstva trebaju sadržavati odredbe o manjinama i o "otvorenim vratima", a glavna željeznička pruga treba se internacionalizirati.

Glavni problem u vezi Poljske je – prema Interpretacijama – hoće li ta država uključivati teritorij zapadno od Visle, što bi moglo odsjeći Nijemce iz istočne Pruske od matice zemlje, i može li Danzig postati slobodna luka, a rijeka Visla biti internacionalizirana. Amerikanci su smatrali da prema istoku Poljska država ne bi trebala uključivati teritorij na kojem većinu čine Litvanci ili Ukrajinci. Kad bi Poznan sa Šlezijom pripao Poljskoj, trebalo bi osigurati strogu zaštitu njemačkoj i židovskoj manjini koja tamo živi, kao i u ostalim dijelovima Poljske. Princip po kojem će se određivati granice sadržan je u izrazu "neosporno" koji je upotrijebio predsjednik Wilson, upozorava se u Interpretacijama. To podrazumijeva povlačenje granica prema prethodnom nepristranom popisu stanovništva.

O Ligi naroda Interpretacije kažu da će ta organizacija biti temelj cijele diplomatske strukture trajnoga mira, ali da je sam predsjednik Wilson o tome rekao sve u svom govoru od 27. rujna, pa stoga nisu potrebna nikakva dodatna pojašnjenja.

Dok je u "14 točaka" Wilson istakao poštivanje nacionalnosti, a ne princip samoodređenja naroda kao jedan od osnovnih principa na kojem će se temeljiti budući mir, poraz Centralnih sila, raspad Austro-Ugarske i Turskog carstva omogućili su mu da se u Interpretacijama vrati na svoju, nakratko potisnutu, a tako dragu ideju o samoodređenju naroda. Smatrao je da je samoodređenje naroda jedini pravedan princip za sve narode i narodnosti, jer im omogućava da žive zajedno na ravnopravnoj bazi, slobodno i sigurno bez obzira na to jesu li slabi ili snažni. Sama ideja o pravu naroda na samoodređenje nije bila nova, jer je od davnina predstavljala utopistički san mnogih mislilaca – pripadnika potlačenih naroda, ali novo je bilo to da je sada najveća i najjača država svijeta bila spremna boriti se za njenu realizaciju. Ta činjenica je principu prava naroda na samoodređenje davala, po mišljenju mnogih, realnu šansu da se iz sna pretvori u javu. Wilson se tim principom želio suprotstaviti tradicionalnoj politici ravnoteže snaga i tajnoj diplomaciji, duboko uvjeren da su upravo one krive za izbijanje ratnog sukoba i da zbog toga ne mogu više biti jamstvo budućeg stabilnog mira u Europi i svijetu.

Novonastale države bile su gotovo nepoznanica za zapadnu Europu. Nestankom Austro-Ugarske nastao je veliki politički vakuum što je značilo da je nestala uz Rusiju tradicionalna protuteža velikoj Njemačkoj. O tome je li to bilo dobro ili loše postojala su različita mišljenja. Zagovornici stare politike ravnoteža snaga bili su prvenstveno europski političari na čelu s francuskim predsjednikom vlade Georgesom Clemenceauom. Nije ni čudo da je upravo Clemenceau bio najglasniji zagovornik ponovnog uspostavljenja politike ravnoteža snaga. Francuska, kao neposredni susjed Njemačke,

najteže je osjetila na vlastitoj zemlji razornu snagu svog najopasnijeg neprijatelja. Zato Clemenceau, kao stari i iskusni političar, nije bio sklon političkim novitetima. Više je volio igrati na sigurnu kartu, tj. opet na politiku ravnoteže snaga u Europi. Kao politički realist dobro je uočio da će nove partnere za blok protiv Njemačke, a i protiv boljševičke Rusije, naći samo među novim državama u srednoj i istočnoj Europi. Međutim, već i tada se postavljalo pitanje bi li blok sastavljen od mnoštva malih državica (o snazi svake pojedinačno nije bilo ni govora) bio dovoljno snažan da se suprotstavi homogenoj germanskoj ili slavenskoj masi, ma koliko one trenutno bile slabe.

Wilson je smatrao da će pravo naroda na samoodređenje jednom zauvijek eliminirati nacionalni iredentizam koji je predstavljao stalnu prijetnju stabilnom miru. Bez svake sumnje, Wilsonova ideja bila je plemenita i uživala je široku popularnost još tijekom samog rata. Time je tragičnija sudbina njegove političke vizije kad je apstraktnu ideju trebalo primijeniti u političkoj zbilji. Naime, američka propaganda u korist prava naroda na samoodređenje probudila je kod mnogih nezadovoljnih naroda i nacionalnosti u Europi snažan osjećaj o nacionalnoj pripadnosti, jer je to i bio preduvjet za mogućnost donošenja odluke o vlastitoj političkoj budućnosti. Svijest o nacionalnoj pripadnosti veoma se brzo pretvarala u snažan nacionalizam, a od snažnog nacionalizma samo je mali korak do nacionalnog iredentizma. U Europi se dogodilo upravo ono što je Wilson svakako želio spriječiti. Novonastale države, kojima su Wilsonovi principi trebali osigurati nesmetan politički razvoj i koje su trebale biti stožer novih političkih ideja, počele su – u želji sa osiguranjem vlastite što sigurnije egzistencije – provoditi izrazito agresivnu nacionalističku politiku. I kad se konačno otvorila perspektiva za samostalno političko življenje, svaka nacionalna jedinka željela se izboriti za što povoljnije granice u strateškom ekonomskom, etničkom i u povijesnom smislu. Koji princip kod određenja granice može zadovoljiti sve te želje? Univerzalnog principa nema, pa je zato politika sile pružala, nažalost, određene šanse.

U takvoj situaciji kad su nakon rata sve europske države bez razlike, i stare i mlade, željele zadovoljiti prvenstveno vlastite nacionalne interese, postavilo se pitanje kako primijeniti proklamirano načelo samoodređenja, koje je od strane svih načelno bilo prihvaćeno? U zapadnoj Europi Wilson nije mogao računati na njegovu široku primjenu, jer su granice bile višemanje stare i uglavnom etnički definirane, pa se moglo raditi samo o neznatnim korekturama (belgijsko-njemačka granica i njemačko-danska granica).⁹ Osim toga, Lloyd George i Clemenceau nisu bili skloni popuštanju kad se radilo o neposrednim britanskim ili francuskim interesima, a Wilson je za provedbu svojih ideja itekako trebao njihovu podršku. Zato je i

9 Kasniji francuski zahtjev za zapadnom obalom Rajne nije se temeljio na etničkom principu.

prihvatio njihove rezerve u vezi sa slobodnom plovidbom morima i u vezi s ratnim odštetama kao i da Alsace i Lorraine pripadnu Francuskoj. Prema Italiji, najslabijoj strani u Antantinom trolistu, Wilson je već bio znatno oštrij i konzekventniji. Politika prava naroda na samoodređenje trebala se, prema tome, u potpunosti afirmirati u srednjoj i istočnoj Europi kao i na Balkanu. Međutim, vodeći političari novonastalih država, iako ni izdaleka tako jaki kao Lloyd George i Clemenceau, bili su isto tako voljni slijediti Wilsonove ideje samo dotle dok, po njihovu mišljenju, nisu bili ugroženi interesi njihovih zemalja. Taj usko egoistički princip svih europskih država, i starih i novoosnovanih, vrijedio je i za Wilsonov internacionalni program koji je po njemu trebao biti potporanj pravu naroda na samoodređenje i djelotvorni korektiv za buduće međudržavne nesporazume i u Europi i u svijetu, pa zato i jedino jamstvo budućeg dugotrajnog mira. I upravo zato što je Wilson polagao velike nade u Ligu naroda smatrajući je krunom svog političkog rada i djelovanja, ona je bila veoma pogodna za vršenje neizravnog pritiska, ne bi li Wilson u želji da dobije podršku za svoj internacionalni projekt, popuštao kod nekih drugih pitanja.

Problema je bilo, uoči mirovne konferencije, mnogo, kako na zapadu, tako još više na istoku Europe, i sve je govorilo da će ih biti teško riješiti. Najveću nedoumicu nametalo je upravo pitanje kako u praksi provesti pravo naroda na samoodređenje? Znači li to da treba provoditi plebiscite o svim spornim pitanjima kao trajni i kontinuirani način rješavanja graničnih pitanja? Kakvu bi vrijednost imali takvi plebisciti kad bi se provodili na teritoriju gdje žive nacije tek u nastajanju i gdje još ne postoji vremenom, tradicijom, običajnim pravom i ekonomskom uvjetovanošću čvrsto uobličen realitet i zajedništvo, tj. volja i želja da se, kao i u prošlosti, zajednički stvara nova budućnost? Kako pod takvim uvjetima odrediti nacionalnu pripadnost? Najlakši je pokazatelj jezik, premda ne i najsigurniji, jer on nije uvijek obilježje određene nacionalnosti, a još manje želje da se pripada određenoj etničkoj grupi.

Međutim, s problemom određenja same nacije problem novonastalih država nije ni u kom slučaju bio riješen. Naime, svaka država koja pretendira na samostalni ekonomski, kulturni i politički život morala je osigurati neke za to neophodne uvjete, tj. imati sigurne granice, sirovinsku i industrijsku bazu, poljoprivredne površine, izgrađenu željezničku i cestovnu mrežu, a po mogućnosti i izlaz na more. Gotovo je nemoguće sve te elemente objediniti a ne narušiti etnički princip.

Naročito drastično su se problemi takve prirode nazirali kod zemalja nasljednica Austro-Ugarske, jer je Dvojna monarhija imala veoma neravnomojerno raspoređena prirodna bogatstva, prometnu mrežu kao i industrijska i gradska središta, što zbog konfiguracije tla, što zbog povijesnog naslijeđa. Zato su potlačeni narodi pravdali neke svoje teritorijalne zahtjeve (kao primjerice pripajanje pojedinih gradova) željom da se konačno isprave povjesne nepravde kojima su bili izloženi pod vlašću Nijemaca i Mađara.

Teško je bilo pretpostaviti da će se Wilson u svom tom mnoštvu različitih interesa i želja moći oduprijeti i nametnuti svoj program prava naroda na samoodređenje kao opći i univerzalni princip prestrukturiranja poslijeratne Europe. Za njega je pravo na samoodređenje bilo čak nešto više od običnog političkog programa. Wilson je prema tom principu osjećao određenu moralnu obvezu. Za Antantu, naprotiv, pravo naroda na samoodređenje bila je samo politička maksima kojoj se doduše moglo težiti, ali koju nije moguće doseći. Zato je Clemenceau, a donekle i Lloyd George, prihvaćao to načelo samo kao sredstvo za prestrukturiranje ravnoteže snaga u Europi u vlastitu korist. Ne samo da nije nailazio na razumijevanje Europljana, Wilsonove su ideje i u američkom taboru izazivale sumnju. Tako je sam američki državni sekretar Robert Lansing u prosincu 1918. napisao: "Kad predsjednik govori o samoodređenju, na kakve on to jedinke misli? Misli li on to na rasu, određen teritorij ili na neku zajednicu. Bez jasno i primjenjivo definiranog pojma o nacionalnoj jedinki, primjena tog principa je opasna za mir i sigurnost... Ta fraza prosto sadržava dinamit. Probudit će nade koje se nikad neće moći realizirati. Ona će, bojim se, stajati tisuće života. Na kraju, osuđena je da bude diskreditirana kao san jednog idealista koji je prekasno spoznao opasnost da bi provjerio one koji bi trebali realizirati njegov princip u praksi. Koja nesreća što je ta fraza ikad izrečena! Koju nesreću će prouzročiti!" (Lederer, *The Versailles...*, 1960, 37). Lansing je, nažalost, bio u pravu. Wilsonove fascinantne ideje pobudile su nadu mnogih naroda svijeta od istočne Europe pa sve do Kine, u pravedniju političku budućnost i time umnogome oslabile vojnu snagu Centralnih sila i pridonijele pobjedi Antante. Ali nakon toga od ideala u koje je Wilson duboko vjerovao nije ostalo gotovo ništa. Princip samoodređenja naroda svest će se od uzvišene političke maksime za vrijeme rata na potrošenu propagandnu frazu u vrijeme mira.

Literatura

- Bailey, A. Thomas, *A Diplomatic History of The American People*, New York, 1950.
- Die Friedensaktion der Meinlgruppe 1917/18, Die Bemühungen um einen Verständigungsfrieden nach Dokumenten, Aktenstücken und Briefen, Graz-Köln, 1962.
- Carrié, René Albrecht, *Italy at the Paris Peace Conference*, New York, 1938.
Documents of American History, New York, 1963.
- Daniels, Josephus, *The Wilson Era, Years of War and After 1917-1923*, New York, 1946.
- Lederer, J. Ivo, *The Versailles Settlement, Was it Foredoomed to Failure*, Boston, 1960.
- Lederer, J. Ivo, *Yugoslavia at the Paris Peace Conference, A Study in Frontier-making*, Yale University Press, 1963.
- Lloyd, George David, *Mein Anteil am Weltkrieg, Kriegsmemoiren*, Berlin 1934.
- Krizman, Bogdan, *Predsjednik Wilson i jadransko pitanje do primirja s Austro-Ugarskom 1918. g.*, Anali Jadranskog instituta JAZU, sv. 2, Zagreb, 1958
- Krizman, Bogdan, *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države*, Zagreb, 1977.
- Renouvin, Pierre, *Evropska kriza i Prvi svjetski rat*, Zagreb, 1965.
- Šepić, Dragovan, *Italija, saveznici i jugoslavensko pitanje 1914-1918*, Zagreb, 1970.
- Schulz, Gerhard, "Revolutionen und Friedensschlüsse 1917-1920", *dtv-Weltgeschichte des 20. Jahrhunderts*, Band 2, München, 1976.
- Živojinović, Dragoljub, *Amerika, Italija i postanak Jugoslavije 1917-1919*, Beograd, 1970.

Summary

At the time when the Central Powers and Russia were concluding a peace treaty in Brest-Litovsk in 1918, Bolshevik ideas on general just peace with no annexation and war reparations started to meet with general response among all war-worn European nations. Such public climate was putting into question the fulfilment of the Entente's war aims, but as its members had quite different interests it was impossible to come forward with a joint declaration that would justify the continuation of the war until the final victory. Lloyd George spoke about British war aims on the Trade Union Conference and Woodrow Wilson put forward on January 8 his peace program before the Congress presenting it in the form of the Fourteen Points. Both programs were well-received, but the American peace program "Fourteen Points" gained such popularity as no other peace program before. Precisely because of their general approach, understatement and contradictions the Fourteen Points were acceptable for both belligerents. In the course of the war year 1918, the Fourteen Points gave Entente the moral strength which the Central powers no longer had. As the war was coming to an end, the Fourteen Points were less and less suitable to serve as founda.